

VALLASEK JÚLIA

Ami beágyaz az időbe

LÁNG ZSOLT: BESTIÁRIUM TRANSYLVANIAE IV.
A FÖLD ÁLLATAI

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2011
336 oldal, 2990 Ft

”

Tizennégy év. Ennyi telt el Láng Zsolt *Bestiárium Transylvaniae* című tetralógiájának első kötete, az 1997-es *Az ég madarai* és zárókötetete, a 2011-es *A föld állatai* között. Sok ez vagy kevés? Ha sok, mihez képest az, ha kevés, miért?

Valami ilyesmi járt a fejemben, amikor kézbe vettem a *Bestiárium* negyedik kötetét. (A második-harmadik, „összevont” kötet *A tűz és a víz állatai* címen 2003-ban jelent meg, így ez a mostani, harmadik „könyvtárgy” a sorozat negyedik darabjának számít.)

Ami talán a legszembetűnőbb, hogy a korábbi két kötetben kidolgozott szerkezet itt felszívódik, s ezzel együtt megkérdőjeleződik, alakot vált maga a *bestiárium* műfaja is. Az első két regény, ha szabadon is, de határozottan állatfigurák köré épült, a fejezetek címeit egy-egy képzelte vagy valódi állat neve adta, ezek megjelenése formálta a cselekményt is. A harmadik kötetben voltaképpen a fejezetcímek is eltűnnek, szövegből kiemelkedő, dőlt betűkkel szedett mondatrészek, nevek tagolják a regény szövegét fejezetekre. (Akár egy jó angolszász típusú tudományos esszénél, az így kialakult „fejezetcímeket” összeolvasva megkapjuk a regény cselekményének kivonatát.) Vannak állatfigurák a regényben (a hősnő elkódorgott kutyája, egy róka, halak, egy hatalmasra növő, emberként gondolkodó patkány, titokzatos, éneklő, föld alatti ló stb.), és ezek időnként fontos szerepet is kapnak, de állatvilág és embervilág közti kapcsolat lazább és improvizáltabb, mint korábban volt.

A *Bestiárium Transylvaniae IV* tehát voltaképpen már csak nagy engedményekkel tekinthető „*bestiárium*nak”, noha lehetséges olyan olvasat is, amelyik egymásba játszatja például a föld alatti patkánytörténetet és a föld feletti embertörténetet. A kettőt a „megfigyelés”, mint élethelyzet is közel viszi egymáshoz, a patkány figyelni az emberi világot, amely voltaképpen megfigyelők és megfigyeltek élete, a figyelő szem, a

mindent halló fül a szereplők életének meghatározó (behatároló) része.

A bestiárium műfaj háttérbe szorulása, s ezzel az állatszereplők (különösen az olyan csodás lények, mint korábban például az „ugató gyurgyalag”, „porverebek”, a „villámmadár” vagy az „asszonyszemű varangy”) cselekményformáló erejének csökkenése a *Bestiárium Transylvanicae* zárókötetében nem egy történetépítési forma kifulladásának az eredménye. (A könyvről folytatott ÉS-kvartett beszélgetés, Radnóti Sándor megfogalmazásával élve, azt sugallja, hogy a címbe kiemelt bestiárium-műfajjal az író valamiképpen „saját konstrukciójának foglya lett”, meg kellett írnia a befejező részt, meg kellett felelnie annak az elvárásnak, amelyik szoros(abb) kapcsolatot tételez a bestiák világa és az embereké között.)

Az én olvasatomban az elbeszélte történelem „varázstalanításának” folyamata zajlik a három *Bestiárium Transylvanicae* kötet lapjain. *Az ég madarai* a független erdélyi fejedelemség röpké százötven évének történeteit dolgozza össze egyetlen ember élettartamán belül. A lineáris történetmondás itt teljesen megsemmisül, történelemből ismert, de nem egy időben élt figurák mozognak együtt fantasztikusnál fantasztikusabb madarakkal. *A tűz és a víz állatai* Ezeregyéjszaka-történet, főhőse egy román szerzetes, Eremie atya, aki azért idézi fel az (ugyancsak különös állatokhoz kötődő) történeteit, hogy hallgatója el ne aludjon. Az ortodox román világ a maga idegenségével, a természetfelettiel való inherens kapcsolatával egy kvázi jelen idejű történetbe is képes bevinni a múltat, s fenntartani az „elvarázsolt” világ illúzióját. *A tűz és a víz állatainak* kapcsolódása egyfelől a Moldvai fejedelemség és az európai reneszánsz világába vezet vissza, másfelől a kortárs román próza egy jelentős, erőteljesen metaforikus szövegnyelvet művelő, fantasztikumra fogékony hagyományához. A kötet egyik ilyen önreflexív pillanata, amelyben Eremie atya egy lepukkant vasúti könyvstandon válogatva két könyvet emel ki: „az egyik borítóján sok-sok madár ácsorgott békésen, előtérben egy kibillenthetetlen nyugalmú gödénnyel, a másikon egy sziporkázó lepke díszelgett, furcsán kettévágva”. Az első visszaütés a *Bestiárium* sorozat első darabjára, a második afféle hommage-gesztus, Mircea Cărtărescu: *Orbitor* (Vakvilág) című monumentális munkája első kötetének a borítóját írja le.

Az előző két történetben az állatok mellett a történelem, pontosabban a történetmondás válik hangsúlyossá. A harmadikban a régmúlt története(i) elhalványul(nak), noha nem tűnnek teljesen el, hiszen például a róka történeteiben megjelenik a honfoglaló hős, Zotmár neve is. A cselekmény azonban megbízhatóan a közelmúltban, jelesül a nyolcvanas évek végén játszódik, egy meglehetősen „varázstalanított” világban, a Ceaușescu-diktatúra utolsó éveiben. A történetmondás mikéntje, az elbeszélhetőség kérdése azonban fontos szerepet kap a regényben (ahogy Láng Zsolt csaknem valamennyi munkájában), több szinten is megjelenik a „hiteles”, a „jó” történet ismérveinek problémája. Erről is szólnak Dezső Attila magyartanár irodalomról szóló fejtegetései, ezen vitatkoznak a diákok, amikor a hősnő Bori éneklő lóról szóló novelláját elemzik, a jelentést író Securitate-tisztet is ugyanez a kérdés izgatja, sőt a mitikus figurává váló kékszőrű patkányban is felrémlik a gondolat. „Miután a volt Lükő Béla utcai csatornából sikerült bejutnia a kórház ülepítőjébe, és ott felfalta Popa ezredes zsírdagánát, azóta rendszeresen előjönnek különös látomásai. Azóta fura dolgok történnek vele. Nem csupán a feneketlen éhségről van szó, hanem az éhség mellett jelentkező egyéb vágyakról is. Mi lenne, ha megtanulna beszélni? Mi több, ha saját nyelvén kifejezhetné gondolatait. Mert a fenti nyelv aligha alkalmas a lenti agyból kipattanó gondolatok húséges tolmácsolására.” (33) A történeti húség mellett persze felmerül a szépség, a poézis kérdése is, a patkány például, ha

írhatna „amit ő leírna, az merész újdonság volna! Friss mondatok születnének, új összetételek. Pipitéri rétipipa! Megszakadna az üresen ömlengő beszéd, a szépségről lefoszlana a csomagolás, az emberek előtt világossá válna, mi az igazi költészet.” (53)

A múlt szavakkal való megjelenítésének, a történelem elbeszélhetőségének kérdése viszont az elemek *A föld állatainak*. Ennek abszurd paródiája az a történelmi játék, amelyet az ambiciózus, és meglehetősen ostoba tanárnő, Vizi Eleonóra (Emlőóra) szervez. Ennek során a tanfelügyelőségről érkező pártillusztrisok előtt a diákok az iskolaudvaron felelevenítik a román nemzeti történelmi narratíva kiemelt fontosságú pillanatát, amikor Vitéz Mihály vajda egyesíti a három román fejedelemséget. A magasztos pillanatot megörökíteni hivatott történelmi tablóból azonban botrány lesz, káosz uralkodik el az iskolaudvaron, verekedés tör ki, a diákok saját céljaik függvényében „átírják a történelmet”. „Mert az történt, hogy Báthori András egyáltalán nem szökött át a Kárpátokon, Mihály pedig nem tudott bejönni Erdélybe, azaz bejött, de fogságba esett, és Holl Misi meg Kovács Ócsi bezárták a tornaterem fiúöltözőjébe.” (50)

A regény főszereplője Bori, egy gimnazista lány, az eseményeket többnyire az ő nézőpontjából látjuk, noha nem az ő elbeszélésében, mert a narráció mindvégig egyes szám harmadik személyű marad. Az ő testi-lelki éréseivel párhuzamosan jelennek meg a Ceausescu-diktatúra utolsó éveinek történetei. Bori, illetve a feminin nézőpont jelenléte fontos egy hangsúlyosan férfias (bár talán helyesebb volna azt állítani, hogy szexista) diktatorikus világban, noha a „női beszéd” megjelenítését helyenként kicsit erőltetettnek, célzatosnak, illusztratívnak érzem. Számomra ezért nem hiteles „női beszédként”, hanem az éppen aktuális uralkodó beszédmóddal szembeni alternatívaként, „másságként” válik fontossá. A másság megjelenítése, amelyhez nemcsak a diktatúra játéktérében társul örökösen a „gyengébb” értékelés, a hallgatás, elhallgatás visszatérő motívuma mellett nagyon fontos, és finoman kibontott eleme a regénynek. A vesztesek, az adott szituációban gyengébbnek mutakozó szereplők, legyen szó akár gerinctelen, de tehetséges íróról, az iskolai IQ-teszten gyenge eredményt mutató, ezért megvetett diákról, haldokló kutyáról vagy üldözött zsidó kereskedőről, a maguk másságával mindig valami fontosat jeleznek.

A föld állatai voltaképpen a föld alatti világ állatairól, a földben élő állatokról beszél, a csatornák, pincék, föld alatti üregek pedig fontos helyszínei a cselekménynek. Ez a föld alatti világ úgy jelenik meg, mint a tudatalatti földrajzi kivetülése, egyes állatok maguk is tekinthetők Bori álmainak, mint például a ló, amelyről novellát is ír. A főszereplő kétszer száll le ebbe a világba és mind a kétszer felbomlott renddel találkozik, amikor felszínre bukkan. A balsikerű történelemórán a gyámoltalan, ábrándos osztálytárssal, Miklóssal az iskola pincéjébe jutnak, és megtalálják mindazt, ami a régi iskola bútorzatából megmaradt. „Különböző korokban készült, hol egyszerű vonalú, hol finoman faragott, díszes padok voltak ezek. (...) A fogasokon foszladozó szélű kabátok, köpenyek, ódivatú holmik csüngtek, olyan benyomást keltve, mintha csupán hosszúra nyúlt szünetre mentek volna ki gazdáik. A látvány megdöbbenő volt. (...) Itt van, ami iskolájuk beágyazza az időbe, s ezzel megerősíti az ő létüket is.” Amikor a felfedezés hírével elöbukkannak, az iskolaudvaron éppen káosz uralkodik, átíródik a történelem. Másodszor a város csatornarendszerében bolyong Bori, igazi hősnőként megmenti Miklóst, és a felszínre bukkanva azzal szembesülnek, hogy teljesen megváltozott oda-fönt a világ. A közelmúlt nagy politikai eseménye, az 1989-es romániai forradalom úgy jelenik meg, mint emberek összevisszasága, akik sírnak, nevetnek, hangszóróból harsogó kará-

csonyi ének, és rozsdafoltos késsel lekanyarított, tömegnek osztogatott juhsajt. Minderre nem is érkezhethet más reakció, mint egy rezignált „ilyen nincs” megjegyzés. És valóban, a szabadság katartikus élménye hiányzik, talán nem is lehetne megjeleníthető annak fényében, ami korábban a történelem elbeszélhetőségéről elhangzott.

A föld állatai nevezhető iskolaregénynek, egy történelmi fordulat regényének, és, ha már a cím ezt sugallja, akár bestiáriumnak is. De lehetne egy város, a regényben névvel csupán egyetlenegyszer megnevezett, ám számos jellegzetes helyszínével, emberével, történetének jellegzetes pillanataival minduntalan felidézett Szatmárnémeti regénye. A regény leglíraibb és (számomra legalábbis) legemlékezetesebb fejezete az, amelyben a végleg elveszett polgári világ Szatmárnémetijét eleveníti fel Láng Zsolt. A történet két hőse Markovits Samu kereskedő, aki, hírül véve, hogy gettóba fogják zárni a város zsidó lakosait, átszalad a város központjában, hogy Bori nagypapjától kérjen segítséget, és a nagymama, aki pár hónappal később a szovjet katonák kezéből menti ki férjét. A régi idők nem szelíden elenyésző, hanem többnyire brutálisan eltüntetett maradványainak felidézésében, a múltbeli emlékek, ízek, illatok, lírai felsorolásában egy, a hősnő számára immár elérhetetlen múlt rekonstruálódik.

„Hol vannak azok az illatok, amelyek ezekből a konyhákból áradtak a folyosókra? Hol vannak azok a gyömbéres mézesek, azok a rejtélyes rajzolatú márványtésztek, azok a mezőillatú flódnik? (...) Talán az ablakkeret szétmálló fájának repedéseiben még ott kapaszkodik a mazsolás dióstekercs kábító aromája, a fahéjas almatorták pergelt cukorillata. (...) Hol vannak azok a kosarak, amelyekben a ropogós zsemle a strandra mentek, hogy ott Jelinek Sándor csíkos napernyője alatt a gyékényszalkákra kerülve megevdőjenek? Hol vannak azok a kétszáz wattos izzósorral megvilágított mézarszékek, hol tömött sorokban csüngtek a szebbnél szebb húsok? Hol vannak a kristálycsillárral megkoronázott termek, ahol az első bál izgalmától kipirult lánykák az előcsarnok büféjéből vásárolt mentolos cukorkát szopogatják? Hol vannak az üvegdugóval légmentesen lezárható parfümös szelencék? A selyemkendők, amelyek rebbenésnyi érintéssel felitatják a verejtékcseppeket? A jólvasalt pantallók, a lábraszabott bőrcipők, a cipők talpa alatt a tisztára sepert járdák, a virágládás járdaszegélyek, a repedésmentes házfalak, a portalan utcai padsorok?” (219)

A hiány újabb és újabb arcainak ez a lírai intenzitású megjelenítése valamiképpen a múlttal való kapcsolatteremtés hiábavalóságáról beszél. Bori rádöbben arra, hogy a „kirádirózt”, erőszakosan elhallgattatott múlttal nem lehet beszélni, és emiatt önmaga megismerése is akadályba ütközik. A olvasó pedig elgondolkodhat azon, hogy „honnan nő ki ez a jelen, ha senki nem ismeri a múltját”? És főleg hova vezet a múlt nem-ismerete?